

забезпечення та захисту виборчих прав громадян України: Збірник /Ред. кол. М.М. Рябець (голова) та ін. К., 2005. 14. Давидович Я. Про наступні вибори думасмо вже сьогодні. Голос України, 2006, 31 жовтня. 15. Матейкович М.С. Правовое регулирование выборов в органы государственной власти субъектов Российской Федерации. Тюмень, 1999. 16. Постников А.Е. //Материалы «круглого стола» по обсуждению законопроекта «О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации». М., 2002. 17. Ксенофонтов В.В. Кодификация избирательного законодательства в контексте создания общего кодекса права Российской Федерации //Журнал о выборах. 2002. № 4. 18. Погорілко В.Ф. Теоретичні проблеми виборів як форми безпосередньої демократії //Збірник міжнародної науково-практичної конференції (доповіді, виступи, рекомендації). Україна. Вибори-98. Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 1999. 19. Рябець М.М. Виборча кампанія 1998 року по виборах народних депутатів України. Підсумки. Проблеми //Збірник міжнародної науково-практичної конференції (доповіді, виступи, рекомендації). Україна. Вибори-98. Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 1999. 20. Тодика О.Ю. Вибори до парламентів країн СНД (Порівняльно-правовий аспект): Монографія. Х., 2003.

Надійшла до редколегії 08.11.06

О. В. Волошенюк

СУТНІСТЬ І ОБСЯГ ПОНЯТТЯ «ЮРИДИЧНІ КОЛІЗІЇ»

Однією з найважливіших вимог, що висуваються до права як універсального соціального регулятора, є вимога системності, внутрішньої узгодженості всієї сукупності юридичних норм. Додержання цієї вимоги є гарантією належної урегульованості суспільних відносин, забезпечення реального режиму законності та правопорядку, його захисту від свавілля та зловживань.

Алексеев С. С. у своїх роботах підкреслює, що система права є структурою діючого права, яка виражає внутрішні зв'язки та єдність його юридичних норм, але разом з тим об'єктивно необхідний розподіл їх на окремі складові відповідно до особливостей конкретних суспільних відносин [1]. Вона відображає внутрішню диференціацію позитивного права, його розподіл на галузі та інститути [2, с. 47].

Система права знаходить своє зовнішнє вираження у системі джерел права – сукупності всіх форм та засобів закріплення юридичних норм, взаємопов'язаних генетичними, ієрархічно-структурними і функціональними зв'язками. До складу будь-якої системи джерел права входять базовий (фундаментальний), похідний (конкретизуючий) та допоміжний (субсидіарний) компоненти [3, с. 15].

Багатошаровість структурної побудови системи права та системи джерел права, різноманітність суб'єктів права та динамізм урегульованих правом суспільних відносин суттєво ускладнюють завдання забезпечення внутрішньої узгодженості права. У подібних умовах виникнення суперечностей між нормативними приписами є майже закономірним.

Проблема юридичних колізій була предметом дослідження багатьох вітчизняних та іноземних авторів. Зокрема, свою увагу даному феномену різною мірою в своїх роботах приділили С. В. Бобровник, Н. А. Власенко, С. Н. Єгоров, М. М. Коркунов, В. В. Лазарєв, Д. Д. Лілак, М. І. Матузов, С. П. Погребняк, О. Ф. Скакун, Ю. А. Тихомиров, Ю. М. Тодика, С. В. Третьяков та інші. Втім, окремі аспекти вказаної проблеми мають дискусійний характер та потребують додаткового дослідження.

Метою статті є аналіз деяких спірних положень теорії юридичних колізій як своєрідних проявів протиріч у правовій дійсності та обґрунтування власної позиції з приводу визначення сутності і обсягу досліджуваного поняття.

Перш за все, необхідно розглянути питання взаємної невідповідності нормативно-правових актів, що є різними за юридичною силою. У дореволюційній літературі ця проблема майже не досліджувалася, мова йшла переважно про колізії законів. Так, М. М. Коркунов іменує колізії «зіткненням законів», які можливі як між законами, що виникають в різний час та змінюють один одного, так і між «різномісними» законами, законами різних держав. Він підкреслює, що колізія виникає тоді, коли певний юридичний факт ніби підпадає під дію двох різних законів: одного – за місцем або часом скоєння, іншого – за часом або місцем обговорення [4, с. 408]. Є. М. Трубецькой акцентує увагу на зіткненні законів різних держав та розглядає особливості вирішення подібних колізій залежно від галузі права та статусу суб'єктів і об'єктів правовідносин [5, с.107–121].

Сучасні дослідники приділяють даному питанню значно більше уваги. О. Ф. Скакун говорить про колізії як про «зіткнення норм», пов'язані з особливостями регулювання одних й тих же суспільних відносин різними правовими актами. Зокрема, автор виділяє колізії між конституцією та іншими нормативно-правовими актами; між законами і підзаконними актами; між актами, виданими в різний час одним органом; між загальним та спеціальним актом [6, с. 307–308]. На думку С. Н. Єгорова, навпаки, про колізію доречно говорити лише в тому випадку, коли протиріччя спостерігається в правових нормах одного рівня. Якщо ж суперечать одна одній норми різного рівня, то мова повинна йти не про колізію, а про невідповідність норми більш низького рівня нормі більш високого рівня. В такий ситуації норма більш низького рівня просто не застосовується, а відносно органу, що її видав, повинно ставитися питання про застосування до нього санкцій [7, с. 175]. Подібної позиції дотримуються також В. В. Лазарєв та С. В. Липень, які зазначають, що юридичні колізії виникають у тих випадках, коли одне й те ж питання врегульоване по-різному нормативними актами однакової юридичної сили [8, с. 165].

Ще одним приводом до наукової дискусії є питання соціальних наслідків, значення юридичних колізій для юридичної практики. Одні дослідники переконані в тому, що колізії слід розглядати як негативні явища, оскільки вони заважають нормальній, злагодженій роботі правової системи, створюють умови для порушення прав громадян, позначаються на ефективності правового регулювання, стані законності і правопорядку, правосвідомості і правовій культурі суспільства (М. І. Матузов) [9, с. 231], а також породжують конфлікти та конституційні кризи, створюють напругу в суспільстві (Ю. М. Тодика) [10, с. 368]. Інші автори акцентують увагу на позитивних функціях колізій. Наприклад, В. К. Бабаєв вважає, що колізія має позитивне значення для розвитку системи права, якщо вона є формою вираження справедливого посягання на новий правопорядок, являє собою протистояння свавілля, порушенню конституційних прав і свобод громадян [11, с. 469]. В. І. Аленіна виділяє інформативну та регулятивну функції юридичних колізій. Інформативна функція проявляється у впливі колізій на свідомість суб'єктів правотворчості шляхом інформування їх про необхідність внесення змін та доповнень до законодавства, а також на свідомість науковців, спонукаючи їх до активізації наукових досліджень у даній галузі. Регулятивна функція полягає у застосуванні окремих видів колізій (наприклад – між загальними та спеціальними нормами) як особливого прийому правового впливу на суспільні відносини для диференціації правового регулювання [12, с. 9].

На нашу думку, вказані теоретичні різночитання, що стосуються окремих аспектів проблеми юридичних колізій (зважаючи на велику теоретичну та практичну значущість досліджуваної проблеми) підкреслюють її складність, неоднозначність та необхідність додаткових уточнень.

З одного боку, юридичні колізії слід розглядати значно ширше, ніж це зазвичай робиться. Більшість авторів обмежує розгляд цього питання аналізом суперечностей між нормами права або нормативно-правовими актами. Втім, не менш поширеними та небезпечними є й інші різновиди колізій (колізії в юридичній практиці, колізії повноважень, колізії між нормативно-правовими та інтерпретаційними актами тощо). З іншого боку, необхідно чітко відмежовувати колізії від інших юридичних явищ. Так, згадуване вище протиріччя між загальними та спеціальними нормами не може розглядатися як колізія, оскільки вказані норми приймаються цілком свідомо саме в такому вигляді з метою найбільш повного врахування всіх можливих життєвих ситуацій, що потребують правової регламентації. Правова система може містити норми-винятки, і це свідчить не про її суперечливість, а навпаки, про достатню розвиненість юридичної техніки. У цьому контексті

ми не можемо погодитись також з позицією З. Ф. Ковриги та К. К. Панько, які як різновид юридичних колізій пропонують розглядати правові фікції [13, с. 49–63].

В подібних ситуаціях необхідно звернутися до первісного, справжнього змісту слова «колізія». Латинський термін «*collisio*» у словниках слів іноземного походження трактується як зіткнення протилежних сил, намагань та інтересів. Колізія завжди породжує певний конфлікт між явищами і процесами, які важко примирити. Тому до юридичних колізій слід відносити не будь-які невідповідності та суперечливі моменти правової дійсності, а такі ситуації, коли певні положення і рішення не можуть бути погоджені, об'єднані без відповідних негативних наслідків для врегульованих правом суспільних відносин у силу своєї логічної несумісності. Шкода від їх існування значно перевищує можливі позитивні наслідки. У цьому сенсі ми переконані, що більш вірною є позиція тих авторів, які відносять до юридичних колізій не лише протиріччя між актами однакової юридичної сили, але й зіткнення різнорівневих актів. По-перше, тому, що подібні колізії є більш розповсюдженими (наприклад, протиріччя між законами та підзаконними актами); по-друге, вони є більш небезпечними, оскільки демонструють протиставлення відомчих або місцевих інтересів загальнодержавним, призводять до конфронтації гілок влади та руйнують сам принцип верховенства закону. Водночас ані спеціальні норми, ані правові фікції не можуть бути визнані колізіями у дійсному значенні цього слова, оскільки вони не порушують внутрішньої узгодженості права.

Як було вже зазначено вище, юридичними колізіями слід вважати не лише прояви неузгодженості норм права, але й протиріччя в юридичній практиці. Прийняття різних, а часом й протилежних рішень по аналогічних справах є досить розповсюдженим явищем в нашій державі, і це аж ніяк не додає авторитету ані праву, ані органам його застосування. Хоча в Україні офіційно не визнається судовий прецедент як джерело права (єдиним винятком є прецеденти Європейського суду з прав людини), все ж досить актуальною залишається проблема забезпечення узгодженості рішень юрисдикційних органів. Доречно в цьому контексті згадати слова Л. Вільдхабера, який зазначав, що рішення подібних справ повинні бути схожими, оскільки різночитання можуть призвести до нерівності позивачів перед законом, йти всупереч законним очікуванням тих, хто звертається до правосуддя [14, с. 102]. Вважаємо, вирішенню вказаної проблеми сприятиме нещодавно започатковане в Україні ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, до якого вносяться електронні копії рішень Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, апеляційних та місцевих господарських судів, апеляційних загальних судів

України. Планується також найближчим часом розпочати внесення до реєстру рішень місцевих загальних судів.

Ще одним проявом юридичних колізій є суперечності між владними повноваженнями окремих державних органів і посадових осіб. Мова йде про ситуацію, коли вирішення певного питання офіційно віднесено до компетенції різних суб'єктів владарювання. Подібні прояви дублювання, конкуренції повноважень також створюють на практиці безліч проблем. Деякі автори відносять до колізії компетенції ситуації, коли певні державні органи та посадові особи виходять за межі своїх повноважень, ігноруючи компетенцію інших суб'єктів, або навіть коли створюються непередбачені законодавством органи [15, с. 24]. Вважаємо, що в даному випадку слід говорити про явні зловживання владою, правопорушення, а не про юридичні колізії.

На практиці зустрічаються також колізії між нормативно-правовими та інтерпретаційними актами. Суть даних колізій полягає в тому, що суб'єкт, який здійснює офіційне тлумачення закріплених у діючому законодавстві юридичних норм, не виправдано розширює або навпаки, звужує їх зміст, інтерпретує правові приписи всупереч їх дійсному значенню. Таким чином, замість того, щоб виконувати функцію конкретизації, уточнення недостатньо ясних або суперечливих положень законодавства, інтерпретаційний акт ще більше заплутує ситуацію, створюючи додаткові труднощі у її розв'язанні.

Отже, підсумовуючи все вищесказане і взявши за основу підхід, висловлений Ю. М. Тодикою [10, с. 368], вважаємо, що юридичні колізії слід визначати як розбіжності або протиріччя між окремими нормами права, нормативно-правовими актами, що регулюють аналогічні або суміжні суспільні відносини, а також протиріччя, що виникають у процесі тлумачення і застосування норм права, здійснення компетентними органами і посадовими особами своїх владних повноважень. Вказані протиріччя необхідно вважати негативними чинниками, небезпечними для існування і розвитку системи права та системи юридичних джерел. Разом з тим, юридичні колізії слід відрізняти від інших явищ правової дійсності – спеціальних і виключних норм, правових фікцій, зловживань владою тощо.

Список літератури: 1. Алексеев С. С. Структура советского права. М., 1975. 2. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999. 3. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права. Автореф. дис... Х., 2004. 4. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. СПб., 2003. 5. Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права. СПб., 1998. 6. Скакун О.Ф. Теория государства и права. Х., 2000. 7. Егоров С.Н. Аксиоматические основы теории права. СПб., 2001. 8. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права: Учебник для вузов. М., 1998. 9. Матузов Н.И. Коллизия в праве: причины, виды и способы разрешения // Правоведение. 2000. № 5. 10. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Х., 2000. 11. Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. М., 1999. 12. Аленина И.В. Коллизии в трудовом праве. Ав-

тореф. дис. Томск, 2000. 13. Коврига З.Ф., Панько К.К. Политические и правовые коллизии, конфликты, фикции // Право и политика. Сб. науч. тр. Воронеж, 1996. 14. Вильдхабер Л. Роль и значение прецедента в деятельности Европейского суда по правам человека // Право и политика. 2001. №8. 15. Поляков О.А. К вопросу о классификации юридических коллизий // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. Серия «Право». 2004. №1.

Надійшла до редколегії 18.10.06

С. О. Погрібний

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ В МЕХАНІЗМІ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Правове регулювання цивільних суспільних відносин полягає у створенні суб'єктами такого регулювання (тобто, державою або самими учасниками цивільних суспільних відносин) норм статутного або договірної цивільного права, які мають бути втілені у реальній поведінці їх адресатів. Задля такого втілення задіюється певна послідовність взаємопов'язаних та взаємообумовлених юридичних засобів – механізм досягнення мети правового регулювання цивільних відносин, принципове значення для функціонування якого мають юридичні факти. Це значення пояснюється тим, що за загальним визнанням саме юридичні факти є тими обставинами, з якими пов'язується виникнення, динаміка та припинення конкретних цивільних правовідносин, що виникають на підставі норм цивільного права і в яких здійснюється реалізація цих норм.

Вчення про юридичні факти первісно зародилося в науці цивільного права. Після того воно досягло загальнотеоретичного рівня, стало надбанням всієї правознавчої науки в цілому, широко використовується в інших галузевих дисциплінах. Прийнято вважати [див., наприклад: 1, с. 116; 2, с. 5; 3, с. 324 та інші роботи], що вперше поняття «юридичний факт» було використано німецьким юристом Ф. К. Савіні у його роботі «Система сучасного римського права» (1840–1849 рр.), де під юридичними фактами він розумів події, якими обумовлюється початок чи кінець правовідносин. Подальший розвиток в європейському правознавстві XIX – початку XX ст. теорія юридичного факту отримала стосовно саме юридичних фактів, що стосуються цивільних та підприємницьких правовідносин (Ф. Бернгейт, Г. Дернбург, А. Еннексерус, І. Колер, А. Тон). При цьому були сформовані загальні поняття юридичних фактів та складів, зроблені перші спроби систематизації фактів, створені основні класифікаційні системи, проведено розмежування юридичних фактів та інших фактичних обставин, пов'язаних з ними [детальніше див.: 1, с. 116–119]. Проте, відповідні дослідження мали попередній, підготовчий характер. Їх автори, наслідуючи традиції догматичної юриспруденції, ставили за мету ство-